

sabilitats, més enllà de les circumstàncies que, en interpretació dels solvents estudiosos que han col·laborat en aquest volum, van ser les que van condicionar bona part de l'acció de Llorente. Tot això sense oblidar el seu conservadorisme, no gaire diferent del de bona part dels escriptors catalans i mallorquins amb qui més es va relacionar. En els darrers anys s'ha avançat molt en la comprensió del segle XIX català, i aquest progrés ha fet caure alguns tòpics. Aquest llibre certifica que s'ha acomplert la revisió a fons d'una sèrie de llocs comuns sobre una figura de tanta entitat com és la de Teodor Llorente. És una altra demostració de la bona salut dels estudis sobre la literatura catalana vuitcentista.

Magí SUNYER
Universitat Rovira i Virgili

RUBIO VELA, Agustín (2012): *El patriciat i la Nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*. 2 Vols. Castelló; Barcelona: Fundació Germà Colón Domènech; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 335 p., 348 p.

Cal donar una molt especial benvinguda a aquests dos volums (nrs. 8 i 9 de la «Col·lecció Germà Colón d'estudis filològics»), no sols per la pulcra impressió, presentació i correcció, a la que ja ens tenen avesats les PAM, sinó, de manera molt especial, per la rellevància historicocultural de la temàtica tractada i la riquíssima documentació de primera mà aportada, fruit de la llarga i reconeguda trajectòria investigadora de l'autor, un dels millors coneixadors dels arxius valencians.

Si hi ha àrees de la nostra història cultural en les quals allò que sobra són divagacions i proclames pamfletàries i en els que, per això mateix, cal advocar la lúcida parsimònia d'una ment ben avesada al rigor de la disciplina historiogràfica, aquesta és la relacionada amb tot allò que es vincula amb el particularisme valencià, i els orígens i nom de la llengua parlada a València. Com bé afirma Rubio, no «hi ha res tan oposat al quefer de l'historiador que projectar cap al pretèrit unes aspiracions de futur que puguen induir a una visió falsa d'aquell». S'ha gastat tanta tinta i perdut tant de temps en baralles estèrils i esterilitzants que el que necessitem són obres com l'ací ressenyada, en la que ja d'antuvi hem de destacar la remarcable claredat expositiva, la mesurada contenció expressiva (que defuig per sistema la grandiloqüència i la més mínima exageració), i, sobretot, l'evident recerca de la màxima objectivitat, palesada per la voluntat autorial de documentar fil per randa qualsevol de les afirmacions amb les què, passa a passa, va bastint la seva teoria de manera ben convincent.

Perquè una de les evidències més aclaparadores que constata qualsevol que s'acosta a aquesta obra amb una mínima atenció, és, precisament, la seva solidesa documental, o sigui: que s'ha gestat *ex abundantia elenchii*, a partir de la lectura i aprofitament intel·ligent i directe d'una rica documentació dels s. XIV i XV, procedent de les sèries *Manuale de consells* (signatura A), *Lletres missives*, (Signatura g3-3, *Protocolos de Jaume Ximeno* (signatura 8-16) i *Processos de corts* (signatura yy), de l'Arxiu Històric Municipal de València, i en algun cas de l'Arxiu del Regne de València; documentació exhumada i, a més, perfectament editada pel mateix autor, que en el vast apèndix que ocupa bona part del segon volum (II, p. 151-295), presenta una ben selecta tria de 118 missives dels jurats valencians, que brinden informació sobre la imatge que els valencians medievals tenien de si mateixos.

Rubio ja havia deixat ben establerta en algunes de les seves publicacions anteriors,¹ la importància d'aquesta rica deu informativa que, ultra recollir el sentir dels regidors municipals sobre els temes més variats, reflecteix a la perfecció, tant la mentalitat i les aspiracions polítiques de la burgesia mercantil valenciana, com la formació retòrica dels funcionaris de l'escribania, i en especial de l'*escrivà de la sala*, que es demostra excel·lent coneixedor de l'*ars dictamini*.

1. Vegeu de manera especial, els seus: *L'escribania municipal de València als segles XIV i XV*. València 1955 i, de manera molt especial, l'*Epistolari de la València Medieval*. València; Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; PAM, 2003/2, 2 vls.

Per això l'obra que ressenyem marca una evident continuïtat i suposa en més d'un sentit la culminació d'una línia d'investigació ja insinuada en els treballs precedents de l'autor, el qual en el fons ha respost extensament i brillant a una exigència crítica interpretativa que li venia imposada pels mateixos textos que anava explorant. Si parem esment a la complexa perspectiva de la València medieval que el mateix Rubio va deixar perfilada en l'estudi introductor del seu impagable *Epistolari*, constatem que entre els cinc amplis apartats que la integren, ja hi té una clara preeminència el primer, on, sota el títol de: «Patriciat burgès i el poder municipal», s'hi destaca, precisament, la vocació política de la burgesia valenciana i la superioritat material i moral o paper preponderant que aquesta atorgava a la capitalitat, *vis à vis* els altres elements de la Corona d'Aragó, del hinterland regnicola valencià, i de la mateixa monarquia.

Descobrim així, que si bé és cert que, com afirmava Huizinga, fer un seguiment minuciós i documentat de qualsevol tesi particularista no resulta normalment gens fàcil a un investigador condemnat a cercar evidències concretes, com agulles en un paller, en el cas que ens ocupa quasi es podria dir que, a mesura que anaven emergint els textos de l'oblit, semblaven reclamar amb contundència el seu lloc específic dins del *constructum* d'una visió panoràmica lògicament articulada. I si, com semblen indicar els seus treballs precedents, potser sí que Rubio en primera instància tractà d'imposar a les fonts que explorava una selecció temàtica en funció dels seus interessos personals, tanmateix, al cap i a la fi, guanyem la impressió que fou la mateixa riquesa i potencial historiogràfic i cultural d'allò que anava descobrint que acabà imposant a la seva aguda sensibilitat d'historiador avesat a relacionar i analitzar els fets, l'exigència d'una sòlida exegesi contextual.

El resultat d'aquest enorme esforç crític és la magnífica obra que comentem, on el lector no es veu obligat a fer continus actes de fe, sinó que se sent acomboiat passa a passa i, per dir-ho castissament, «pot tocar amb el nas, com sant Tomàs» cadascuna de les afirmacions autorials, des d'una evidència històrica de primeríssima mà. A més, Rubio fa un remarcable esforç de perspectiva per situar aquesta evidència en un marc referencial europeu i per donar a la seva tesi una sòlida consistència bibliogràfica.

Tot plegat, i prescindint de la documentació editada en apèndix (II, p. 151-255), el llibre consta d'un breu pròleg i tres grans apartats: I. El particularisme valencià (p. 11-137) II. La batalla política (I, p. 145-325, II, p. 7-73), II. Guerra, Monarquia, crisi nacional, 1460-1472 (II, p. 77-136); d'unes conclusions (p. 145-150), Bibliografia (II, p. 300-325), i un Índex Onomàstic (II, p. 327-348).

Obre el primer apartat un oportú «estat de la qüestió» on l'autor passa revista al que s'ha dit sobre una de les manifestacions més interessants i més debatudes del particularisme valencià medieval: el fet que en la València constituïda per Jaume I com a nova entitat estatal en pla d'igualtat amb les altres, a l'hora de referir-se a l'idioma propi, ja en el s. xv acabés sent prevalent la denominació *llengua valenciana* en comptes de *llengua catalana*. Aquesta nomenclatura particularista, és documentable en els escriptors valencians a partir de Fra Antoni Canals (1395). Però, com bé afirma Rubio, es tracta d'un *particularisme onomàstic* més que no d'un *particularisme lingüístic*, perquè en realitat no suposava cap negació de la unitat de la llengua. Els qui el formulaven «sabien que l'idioma de Catalunya i el dels valencians era el mateix», però coneixent com coneixien el sentiment de les classes dirigents, tractaven de congraciarse amb elles. Constata així la dimensió ideològica d'aquest desplaçament onomàstic que seria un dels símptomes més obvis del particularisme identitari valencià, determinat per les mateixes circumstàncies històriques: creació i consolidació d'un regne amb institucions pròpies, o valencianitat jurídica, i un creixent debilitament dels llaços intercomunitaris amb l'entronització dels Trastàmara, la crisi de la Unió, la guerra civil catalana.

Rubio, que en la seua trajectòria investigadora ha dedicat força temps a l'estudi de problemes que es revelen tan importants com ara el de garantir l'imprescindible forniment de blat al cap i casal del Regne de València; tasca en el fons impossible sense un efectiu control del rerepaís i el lliure intercanvi comercial amb les naus estrangeres que aportaven blat (II, 11-37), justifica molt bé la seva opció d'enfocar el tema del particularisme des d'un minuciós escrutini de les aspiracions i relativa independència d'actuació del patriciat urbà valencià. València capital, per la seva important demografia assumirà la funció de cap que li atorgava la metafòrica orgànica emprada per Eiximenis, un dels primers que en el seu pròleg al *Regiment de la Cosa Pública*, va copsar la importància del *rôle* polític dels jurats valencians,

que acabaran imposant un estatut privilegiat, provocant notables tensions amb els restants membres de la comunitat. Rubio analitza molt bé els *tópoi* retòrics, com ara els de l'analogia maternofiliar o "maternal affecció", el del magisteri metropolità, o el de la "sang vessada", etc., emprats en les lletres missives per dissimular o atenuar aquestes tensions i garantir un exercici hegemònic del poder. Analitza també finament de quina manera van activar tot un procés d'espiritualització de la mateixa geografia transformant-la en un intens sentiment, de forma que si els primers pobladors de València, se sabien catalans o aragonesos, passats dos segles escassos de la conquesta, els seus descendents ja han adquirit una clara percepció de la pròpia identitat valenciana.

L'autor perfila molt bé la complexitat d'una situació on dos conceptes de nació, l'etnicolingüístic i el civicipolític, estan destinats a coexistir sota una mateixa dinastia que tracta de donar cohesió a un conglomerat mancat d'un corònim clar i precís, i on hi ha consciència d'allò que és comú front als trets diferencials. *Nació* és un concepte unes voltes emprat en el sentit de conjunt de súbdits de la Corona d'Aragó; d'altres, com en el cas de *nació catalana*, adquireix una dimensió lingüística referida a catalans, valencians i mallorquins, o a les àrees marítimes, amb exclusió dels aragonesos. La trobem també en fundacions hospitalàries establertes en ciutats com Roma, i anomenades de "catalans", indistintament de si són fundats per una dama barcelonina o una mallorquina. Segons Rubio en tot el referent al comerç marítim «els testimonis documentals de la inclusió dels valencians en el gentilici *català* són aclaparadors». És en canvi més rara la denominació d'*aragonès* aplicada, quasi sempre des d'una perspectiva castellana, a un *valencià*. Ara bé, allò important és que amb el pas del temps denominacions tan ben establertes com la de *mercaders catalans*, que inclou els valencians, serà substituïda per la definitivament exclusiva de *mercaders valencians*, a mesura que la vella denominació comuna es considerada imprecisa.

El particularisme recalca allò especial; marca les diferències. I si l'existència d'una historiografia particular és un altre indicatiu de la voluntat de tindre una història pròpia, el cas valencià resulta ben determinant. Rubio mostra com l'oligarquia urbana valenciana arbora amb pertinàcia la figura de Jaume I com "a bandera enfront a qualsevol canvi" nociu als seus interessos polítics i econòmics. Un dels fronts específics on resulta més perceptible la lògica inherent a aquest enfrontament serà el marc legal. A València, a fi d'evitar l'aplicació d'una molesta diversitat de codis legals, com ara el fur saragossà, s'operà una sacralització i una defensa a ultrança dels furs concedits pel Conqueridor. Com bé explica Rubio, al darrere de conflictes com l'unionista s'hi amaga el rebuig valencià a qualsevol hegemonia o intrusisme aragonesos, i també una aspiració lògica d'homologar el sistema legal dins de l'àmbit territorial valencià. Aquesta aspiració, que en algun cas, com el de la revolta de Jaume d'Aragó (1462), arribaria a adquirir dimensions prou perilloses, anirà imposant-se de manera gradual no sense provocar la reticència i la ritual protesta nobiliària.

La pugna palesa, entre altres coses, que si bé en teoria l'estructura legal establia una base igualitària entre totes les parts integrants de la Corona, tant Aragó com Catalunya tractaven d'exercir, i exercien de fet en moltes qüestions, una tradicional preeminència històrica, de manera que la suposada igualtat, unitat i respecte, eren més aviat un ideal teòric de convivència no sempre respectat. Ho palesa l'annexió a Catalunya del regne de Mallorca, o l'exclusió d'aquest en l'anomenat Compromís de Casp. Ara bé, Rubio argumenta amb raó, que els valencians defensaren de manera contundent i expressa que: «han tanta egualtat e potestat de dret com han lo regne d'Aragó per si e lo Principat de Chatalunya», i, conseqüents amb aquesta reivindicació igualitària, tractaren també de derogar d'altres privilegis històrics i preferències de què tradicionalment van gaudir els dos països fundadors.

És, p. e., el cas del funcionament de la famosa institució del *Consolat de mar*, on per raons històriques els catalans exercien el control i els edils barcelonins adjudicaven als seus conciutadans el càrrec de cònsol. Atès l'evident conflicte d'interessos entre emporis comercials tan actius com Barcelona, Mallorca i València, els jurats valencians defensaren, amb raó, que tal costum i preeminència era nociva als valencians.

Un altre cas molt ben aduït i documentat per Rubio, és el de l'elecció del rector de la universitat de Lleida, on en contra d'allò establert en els estatuts originals, s'havia imposat la praxi d'alternar per rotació anual, un rector català i un d'aragonès. Aquesta situació va canviar a causa de la pressió exercida pels

jurats valencians, els quals argumenten (carta del 22-IV-1418) que els valencians «habunden e nobiliten lo dit estudi,...e lur privació de rectorat ve contra honorificència de aquesta ciutat e regne, los habitants del qual, sens differència e excepció, són axí bé dignes de haver la dita preheminiència com los altres»; i en una altra carta de protesta a la reina Maria, qualifiquen ben expressivament tan injusta discriminació de “gran *sensguisa e descominalea*” (dos mots que no figuren en el *DCVB*). Tot i la contraargumentació dels paers lleidatans, segons els quals: «els valencians sempre havien format part de la nació catalana», Alfons el Magnànim va manar que es complissin els vells estatuts: «admittantur naturales et oriundi regni Valentiae quamadmodum de aragonensibus et cathalanis est fieri solitum...», orde que els lleidatans només van acabar acatant el 1428 després d’una greu crisi en la que trobem involucrades personalitats com Felip de Malla i Alfons de Borja. Rubio deixa prou clar que tal classe d’interpretacions restrictives *pro domo*, o tendència a excloure dels càrrecs civils i eclesiàstics els considerats forans, basades en arguments de reciprocitat, es donava en tots els territoris de la Corona, però troba a València proves primerenques de la premissa exercida sobre la monarquia perquè només els regnícoles fossin beneficiaris dels alts càrrecs.

D’altra banda, l’ambició de l’oligarquia local valenciana de col·locar persones indígenes, o almenys simpatitzants (com sembla que ho fou Bernat Metge!, I, p. 258 i Apèndix I, doc. 20), en càrrecs influents com protonotaris o secretaris («*que són prínceps de la ploma en l’olla dels qual se cohen totes les viandes*»), o entre els dignataris pròxims al monarca, a fi d’assegurar-se possibles valedors, resta plasmada de manera ben expressiva en una de les missives enviades a Ferran d’Antequera: «*cobejam e desijam ab gran fervor que vostra real cort fos constipada e bé fornida de nostres valencians*». Sembla evident que els jurats aprofitaven també a favor seu les tensions entre monarques com el Magnànim, envoltat de castellans, amb les corts catalanes, a fi que València fos la ciutat preferida del monarca. Una de les queixes és la de sentir-se “*palanquejats e remoguts*” de la cort reial per “giny de cathalans” que «*aquests senyors de cathalans...ampren les veles... en àls no studien sinó en aterrar valencians*», privant-los d’oficis i beneficis i causant-los “*minves e sinistres*”.

La documentació aportada mostra també de quina manera aquest particularisme foralista, que dificultava l’acció del govern, acabà topant amb la tendència absolutista del cesarisme reial a signar “provisions desaforades”, propiciant així que el poder local s’adjudicara el paper de custodi de les lleis pàtries. Els jurats defensaven, p. e., el dret dels valencians a ser jutjats sense haver d’eixir del seu propi territori, manifestant una total negativa a considerar el territori de la Corona d’Aragó com a demarcació judicial que consideren basada «*de opinió que alguns de Barchinona a vegades han somiada temptan fer de Barchinona comuna pàtria...*». Val a dir que en el mateix sentit cal llegir un interessantíssim cas, on els qüestors del monestir de la Trinitat de València van rebutjar de ser jutjats per les autoritats lleidatanes que consideraven que Lleida era “pàtria comuna”.²

Encara en la mateixa línia particularista i sota l’argument que l’administració de les coses separades s’ha de gestionar separatament, s’explica la fundació a València de l’arxiu del “maestre racional” (1393), d’un arxiu palatí valencià i el nomenament d’un mestre racional propi (1419), o el de la creació d’una Inquisició valenciana (1420). Aquest darrer cas prova, si més no, que les tensions s’estenien també a l’àmbit eclesiàstic. No cal dir que els jurats valencians interpretant *pro domo* la catolicitat de l’Església, van ser també persistents reclamant a Roma l’adjudicació dels càrrecs eclesiàstics locals a personal indígena, front a “aquexos bisbes d’altra nació.”

2. Albert G. HAUF VALLS. *La Vita Christi de Sor Isabel de Villena (s. xv) como arte de meditar. Introducción a una lectura contextualizada*. Valencia: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Esport, 2006, p. 112b: «E jatsia que davant lo dit sotsveguer de Leyda per lo dit Matheu Dalmau fos a llegat que aquell era ciutadà de València, e los dits Jacme...e Francesch Alamany fosen regnícoles del dit regne, e, per consegüent, aquell dit Matheu Dalmau no degués ni pogués ésser vençut davant la justícia d’aquella ciutat...lo dit sotsveguer emperò, no havent sguart algú de la dita fort declinatòria, hauria pres al dit Matheu Dalmau una mula de vàlua de cinquanta a sexanta florins, la qual huy en dia envers si deté, AFERMANT...QUE LA CIUTAT DE LEYDA ÉS COMUNA PÀTRIA...». Els jurats neguen la tesi, al·legant: «Les quals coses ...no proceheixen de justícia, com sien expressament contra forma de furs e privilegis del present regne, per los quals és provehit e statuït expressament que lo ciutadà de València no pot ésser forçat de anar a pledejar e placitar fora lo dit regne...».

Per la mateixa raó la crisi nacional de 1460-1472, que augmentà més les fractures existents, és interpretada de manera radicalment diferent per la historiografia catalana i la valenciana. Si la primera adjudica la causa a un monarca opressor, Joan II, la segona l'atribuirà a l'orgull i rebel·lia dels catalans. Rubio mostra també que els textos profètics posats en circulació durant aquella etapa crítica (vegeu el seu Apèndix II; II, p. 283-291, amb una nova edició de *Lo lucidari*), presenten una actitud intensament particularista, esbiaixada i hostil al Principat, i alhora complaent i afalagadora amb la nova dinastia Trastàmara. I no deixa de ser ben interessant que aquesta literatura, on es fa al·lusió més o menys dissimulada a batalles com la del Codolar (1412) i de Rubinat o Balaguer (1462), on van ser derrotats els urgellistes i els rebels a Joan II, guardi una clara relació amb l'escribania de la Sala de la ciutat de València. Una evidència més, segons Rubio, que les oligarquies locals barcelonina i valenciana, ja distanciades, operaven en fronts contraposats.

En conclusió: l'evident particularisme valencià, no és un fet aïllat, sinó la reacció de l'oligarquia local valenciana front a d'altres particularismes. La incapacitat dels elements integrants de la Corona d'Aragó d'articular-se d'una manera més vertebrada, en comptes de minvar la tendència absolutista de la nova dinastia Trastàmara, paradoxalment l'hauria afavorit i reforçat.

Tot plegat, estem davant d'una obra assaonada, fruit d'un esforç intel·ligent i perseverant, que, a diferència d'altres construccions teòriques bastides a colp d'hipòtesi més o menys intuïtiva, parteix d'una sòlida documentació i combina un evident interès historiogràfic amb el lingüístic i el literari, especialment evident en la interpretació dels textos profètics. Ultra ajudar, en primer lloc, a una millor comprensió de les inevitables i velles tensions i aprehensions existents entre les diverses parts de l'antiga Corona d'Aragó, ajuda també moltíssim, ara i ací, a entendre millor el complicat puzzle ibèric. Ens brinda, ben mirat, una explicació més de per què la matriu castellana imposada més tard de manera unitària i absolutista al complex conglomerat hispànic mai no podia quallar ni encotillar de manera harmònica i racional els antics membres d'aquella vella confederació de nacions, tan aferrades al seu particularisme que, «no quieren obedecer ninguna cosa», com ja deia Cisneros, queixant-se a l'emperador Carles V.

Que la voluntat de les oligarquies locals, com el cas dels jurats valencians tan ben documentat per Agustín Rubio, representi el sentir de la gran massa silenciosa, “els grans muts de la història”—que en diu ell—, sempre al marge de la cultura escrita, són figures d'un altre paner.

Sigui com sigui, la nostra cordial felicitació a l'autor i editors d'aquesta aportació tan ben construïda com rellevant, que recomanem de manera molt especial.

Albert HAUF VALLS
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de València

SAMPER PRUNERA, Emili (2013): *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. Tarragona: Publicacions URV, 216 p.

El divendres cinc d'abril de 2013, Emili Samper Prunera defensava la seva tesi doctoral, «Cels Gomis i Mestre: biografia i narrativa folklòrica», dirigida per la Dra. Carme Oriol i el Dr. Magí Sunyer, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

La tesi, d'una gran qualitat, va convertir-se, ràpidament, en un llibre editat per Publicacions URV, amb un nou títol: *De l'anarquisme al folklore. Cels Gomis i Mestre (1841-1915)*. El text va precedir per un pròleg, curt però dens, de Llorenç Prats, possiblement el millor coneixedor de la vida i de l'obra d'aquest folklorista reusenc, fins l'aparició del llibre que ara ressenyarem.

Emili Samper explica quina ha estat la seva metodologia i pla de treball amb aquestes paraules:

Per a la realització d'aquest estudi biogràfic he dut a terme una recerca exhaustiva i sistemàtica de la producció de Cels Gomis i Mestre tenint en compte tots els àmbits d'estudi implicats. Aquesta recerca l'he fet en un doble sentit: d'una banda, cercant informació sobre l'autor (a partir dels estudis realitzats pels investi-